

Volný čas a práce v proměnách času

Věra Patočková

Patočková, V.: Volný čas a práce v proměnách času. In: *Ostium*, roč. 15, 2019, č. 1.

Leisure and work in metamorphoses of time

The aim of this article is to show the development of the perception of leisure and work or their ideal in different stages of human history, focusing primarily on the situation in so-called Western culture. At first, the text introduces how philosophers of ancient Greece and Rome, especially Aristotle, approached work and leisure, then draws attention to how the perception of leisure and work developed with the rise of Christianity, how leisure and work were approached in the Middle Ages, the Renaissance, or how the Utopians looked at work and especially leisure. Luther and Calvin also played a significant role in the perception of leisure and work. Although the religious foundation later retreated, Protestant work ethics becomes the spirit of capitalism. After World War II, theories of a leisure society were introduced, but have not been fulfilled. Recent discussions often involve work-life balance including leisure.

Keywords: leisure, work, labour, ideal of leisure, work ethic

Volný čas[1] i práce hrají významnou roli v životě dnešního člověka. Nebylo tomu tak ale vždy, v průběhu lidských dějin se měnil pohled jak na pozici a roli volného času ve společnosti, tak i na činnosti, které se v jeho rámci odehrávají. Obdobně bylo také různě nahlíženo na práci. Cílem tohoto textu je přiblížit proměny vnímání volného času a práce v různých etapách lidských dějin, přičemž se text zaměřuje především na situaci v tzv. západní kultuře[2]. Jak upozorňuje Parker[3], pokud chceme zachytit význam práce a volného času v historických etapách lidských dějin, musíme se opírat zejména o filozofické nebo náboženské texty, které však zachycují spíše ideál formulovaný tehdejšími elitami. Některé tyto ideály se však do určité míry stále odrážejí v našem současném vnímání volného času a práce.

Ideál volného času v antice

Kořeny úvah o volném čase jsou spojovány se starověkým Řeckem. Volný čas je odvozován od řeckého výrazu *scholé*, [4]^[5] který je vnímán jako svoboda od toho, co je nezbytné[6]. Ve starověkém Řecku byl volný čas potřebný k rozvoji ctnosti a k politické činnosti. Řekové odlišovali volný čas od zábavy a rekreace, které měly lidem umožnit odpočinout si od práce, součástí volného času nebyla zahálka, nečinnost ani hra; volný čas byl vyhrazen pro aktivity, kterým byla připisována nejvyšší hodnota[7] a které v souladu s dnešními definicemi volného času „byly konány pro ně samé.“[8] Starověcí Řekové byli také první, kteří rozvíjeli pozitivní pojetí volného času, volný čas byl považován za nezbytnou podmínku k dosažení smyslu života, k tomu aby člověk žil „dobrý život“[9]. Například v Plútarchově díle *Hostina sedmi mudrců*, jeden z přítomných, Thálés, spojuje štěstí domu s množstvím volného času.[10] Z filozofů starověkého Řecka, kteří nejvýznamněji ovlivnili uvažování o volném čase v řadě dalších historických epoch, jsou nejčastěji zmiňováni Platón,[11] a zejména Aristotelés, jehož úvahy o volném čase ovlivnily celou řadu filozofů, vědců a dalších myslitelů po celá staletí. Z Aristotelových děl jsou v souvislosti s volným časem zmiňovány zejména *Etika Nikomachova* a *Politika*.

Volný čas Aristotelés spojuje s účastí na politickém životě a s intelektuálním rozjímáním. Intelektuální rozjímání je pro Aristotela nejvyšší blažeností, přičemž „*blaženost jest v prázdni; pracujeme zajisté, abychom si opatřili prázdň, a válčíme, abychom žili v míru.*“ [EN 1177^b 4-7] Aristotelés tedy považuje volný čas za dominantní termín, což dokládá i ve svém díle *Politika*.

„*Ale i celý život se rozděluje v práci a volný čas, ve válku a mír, a činnosti se rozdělují jednak v nutné a užitečné, jednak v krásné. Jejich volba se nutně děje tak, jak u složek duše a jejich činností, a tak jest válka pro mír, práce pro volný čas, nutné a užitečné věci pro věci krásné.*“ [Pol. 1333^a 31-36]

Naopak práce, zejména práce spojená s fyzickou námahou, není Aristotelem ceněna:

„*Proto taková umění a řemesla, která zhoršují tělesný stav, nazýváme nízkými, jako také každou námezdnou práci. Neboť zbavují ducha volného času, oslabují ho a zaviňují jeho nízké smýšlení .... Velmi záleží také na tom, za jakým účelem někdo něco koná nebo se něčemu učí; neboť činí-li to pro sebe nebo přátele nebo pro ctnost, není to nedůstojné člověka svobodného, často však, činí-li to pro druhé, bývá to asi nádenické a otrocké.*“ [Pol. 1337^b 12-22]

V Aristotelově pojetí byl volný čas vyhrazen jen některým členům tehdejší společnosti, především aristokratické vrstvě svobodných občanů. Sylvester[12] nabízí pohled, jak na volný čas a práci nahlíželi Aristotelovi současníci, svobodní občané, kteří nebyli dostatečně bohatí na to, aby nemuseli pracovat. Také pro pracující svobodné občany byl volný čas preferovanou hodnotou, která byla spojována s účastí na politickém a kulturním životě. Pokud šlo o práci, svobodnou práci neopovrhovali, naopak si jí cenili, protože jim umožňovala nezávislost a pomohla jim získat technické schopnosti, které byly zdrojem úcty a respektu.[13]

Starověcí Římané přistupovali k volnému času podobně jako Řekové. Obdobou jejich *scholé* bylo *otium*. Kraus poukazuje na to, že latinský výraz pro práci nebo zaměstnání - *negotium* - je vymezen jako nedostatek volného času či chybějící volný čas.[14] Z římských filozofů jsou nejčastěji zmiňováni Cicero a Seneca. Seneca, který byl ovlivněn řeckou filozofií a zastával na volný čas podobný pohled jako Řekové, spojoval volný čas se sebe rozvojem a vzděláváním,[15] zatímco Cicero vnímal volný čas jako dobu osvobozenou od aktivit spojených, s obchodováním, armádou či státem, jako odpočinek nebo zregenerování se.[16] Obdobně uvádí i Kraus, že ve starověkém Římě byl volný čas spojován nejen s konáním činností pro ně samé, ale i s utilitárními důvody.[17]

Jak upozorňuje Arendtová, ve starověkém Řecku se také objevuje myšlenka, že práce je božím trestem, Arendtová odkazuje na Hésioda, podle kterého pochází práce spolu s jinými útrapami z Pandořiny skříňky a byla poslána Diem, který se chtěl pomstít Prométheovi.[18] Jednalo se však pouze o práci, která slouží k zajištění obživy ve významu užšího pojetí práce, jak ho vymezuje Arendtová[19] a tato myšlenka nebyla příliš rozšířená.[20] Na práci jako trest za prvotní hřích pohlíželi Hebrejci a rané křesťanství, ale práci nepřipisovali žádnou vnitřní hodnotu.[21] Raná katolická církev tento pohled mění, vyzdvihuje práci, ale zejména náboženskou a intelektuální, modlitby a rozjímání.[22]

Středověk

Zatímco antičtí filozofové spojovali volný čas s rozjímáním o světě, s rozvojem křesťanství se rozjímání spojuje s bohem, který má věřícím lidem zajistit blaženost v posmrtném životě. Jediné uznávané aktivity spojované s volným časem byly spojeny s uctíváním boha a dalšími náboženskými aktivitami.[23] Volný čas využívaný mimo komunikaci s bohem byl považován za hřích.[24] S rozvojem mnišských řádů se rozvíjí názor, že „volný čas je nepřitelem duše“, zatímco práci je připisována vyšší vážnost.[25]

Mnišské řehole, především benediktinská *Ora et labora* nabádají mnichy k práci proto, aby se

uchránili před pokušením zahálky. Augustin doporučuje tělesnou práci ze tří důvodů: „1. protože pomáhá bojovat s pokušením zahálky; 2. protože umožňuje, aby kláštery praktikovaly křesťanskou lásku k bližnímu ve vztahu k chudým; 3. protože podporuje kontemplaci a nezatěžuje nadbytečně ducha jako jiná zaměstnání, např. nakupování a prodávání.“[\[26\]](#)

Tomáš Akvinský se, ovlivněn Aristotelovým dílem, pokouší o propojení víry a rozumu. Rozjímavý život nadřazuje všem ostatním činnostem a zbavuje volný čas nálepky zahálčivosti a špatnosti.[\[27\]](#) Holba v této souvislosti upozorňuje na to, že Tomáš Akvinský přímo zmiňuje, že lidé, kteří se věnují vědě a umění – a tedy nepracují – se vlastně věnují volnočasovým aktivitám. Studium a rozjímání je nadřazené práci a vede k moudrosti,[\[28\]](#) přičemž ctnosti nelze dosáhnout bez rozjímání. [\[29\]](#)

Práce má podle Tomáše Akvinského 4 funkce: „ a) má zajistit prostředky k přežití a k živobytí, b) má člověka oprostít od lenosti, zdroje všeho zlého, c) má omezovat žádostivost umrtvováním těla a d) umožňuje poskytovat almužnu.“[\[30\]](#) Jak však vysvětluje Arendtová, podle Tomáše Akvinského je práce povinností pouze pro ty, kteří si nemohou obstarat prostředky k živobytí jiným způsobem, například i žebráním, protože povinností „je právě udržet se na živu, nikoli pracovat.“ [\[31\]](#)

Renesance a utopisté

Významná změna však nastává s rozvojem řemesel a měst a s příchodem renesance okolo 14. století. Práce je vnímána jako záslužná činnost, která umožňuje člověku uplatnit své schopnosti a dovednosti.[\[32\]](#) Renesance tedy vnímá práci pozitivně, a to i práci fyzickou, zejména tu ve smyslu Arendtové zhotovování. Také na volný čas je pohlíženo příznivěji. Odpočinek si musí člověk zasloužit, slovy Giordana Bruna, „teprve prací se stává odpočinek morálně důstojným.“[\[33\]](#) Někteří autoři připomínají, že v době renesance dochází k rozvoji míst pro veřejnou zábavu a relaxaci jako jsou parky, zahrady, náměstí, divadla a výstavní prostory[\[34\]](#), opět je připomínán Aristoteles a volný čas je spojován s kultivací mysli a rozjímáním.[\[35\]](#)

V roce 1516 vyšla poprvé *Utopie* Thomase Mora, který v tomto díle představuje mimo jiné také svůj pohled na práci a volný čas. More zastával názor, že pracovat mají všichni členové společnosti, jednalo se zejména o práci fyzickou, pouze vybraná skupina se věnovala vědě, přičemž pokud někdo projevil výrazné nadání, mohl být do této vybrané skupiny přiřazen.[\[36\]](#) V *Utopii* se lidé měli věnovat práci pouze šest hodin denně, pracovali tři hodiny dopoledne, poté následuje oběd a dvě odpolední hodiny odpočinku a pak teprve další tři hodiny práce. Spánku bylo vyhrazeno osm hodin. S časem, který zbýval mezi prací, spánkem a jídlem si mohl každý nakládat podle svého uvážení, přičemž ho ale neměl zneužívat „ve zhýralosti nebo otupělosti“,[\[37\]](#) nýbrž tak, „aby dobu, v níž je prost svého zaměstnání, zcela podle své libosti věnoval jakémukoli jinému snažení.“[\[38\]](#) Tuto dobu obyvatele *Utopie* mohou podle Mora věnovat například zábavě, jako příklad uvádí More hudbu nebo hovory s ostatními, ale například „(k)ostek a podobných nejpapných i zhoubných her vůbec neznají.“[\[39\]](#) Nejvíce je volný čas občany *Utopie* využíván na vzdělávání a tak je také podle Mora v souladu s cílem společnosti.

„Vůbec tedy jejich úřady netrápí občany zbytečnou prací proti jejich vůli, protože jejich státní zřízení především sleduje ten jediný cíl, aby se stlačením fyzické služebnosti, pokud to připouští veřejný zájem, všem občanům dostávalo co nejvíce času pro svobodné vzdělávání ducha. Neboť v něm spočívá podle jejich přesvědčení životní štěstí.“[\[40\]](#)

Jak však upozorňuje Zuzánek, Morovým hlavním motivem pro snížení pracovní doby na 6 hodin denně nebylo to, aby lidé získali více volného času, se kterým mohou naložit dle svého uvážení, ale rozdělení pracovních povinností mezi všechny členy společnosti, impulsem pro něj byla spíše sociální spravedlnost a fyzická udržitelnost, než osobní rozvoj nebo kvalita života.[\[41\]](#) Navíc opravdu těžkou fyzickou práci měli v *Utopii* vykonávat otroci.[\[42\]](#)

Obdobně přistupuje k volnému času také Thommaso Campanella. Občané Campanellova *Slunečního státu* pracovali dokonce pouze čtyři hodiny denně, práce se rovněž účastnil každý a „zbývající čas tráví v příjemném studiu, rozhovoru, čtení, vypravování, psaní procházkách, rozvíjení duševních i tělesných vloh a všechno to koná radostně. Není pouze dovoleno hrát v kostky, kamínky, šachy a jiné hry vsedě, zato si hrají s míčem, pálkou, obruči, zápasí, střílejí do cíle z luku, hákovnic, házejí oštěpem atd.“[\[43\]](#)

Vliv protestantismu

Úvahy o významu volného času a práce zásadním způsobem ovlivnili Martin Luther a Jan Kalvín, kteří položili základy takzvané protestantské etiky. Práce však nebyla hlavním cílem, ale sloužila ke glorifikaci boha a byla ceněna jako náboženská cesta ke spasení.[\[44\]](#) Podle Luthera člověk nejlépe slouží bohu tak, že vykonává co nejlépe svoji práci.[\[45\]](#) Obdobně Kalvín nepovažoval za ctnost zůstat v rámci třídy, do které se člověk narodil nebo pokračovat v rodinné profesi, ale naopak považoval za povinnost každého hledat takovou profesi, která jemu samému a tím i celé společnosti přinese nejvyšší užitek.[\[46\]](#)

Velký význam na vnímání práce mělo Kalvínovo učení o predestinaci, o předurčení ke spáse či zatracení. Arendtová mluví v této souvislosti o radikální změně morálních měřítek, ke kterým došlo s nástupem novověku, a upozorňuje na to, že „nový profesní a pracovní étos nevděčil za svůj vznik ani tak ztrátě víry, jako spíše ztrátě *certitudo salutis*, jistoty spásy“[\[47\]](#). Za ctnost je považován úspěch, píle a pravdivost.[\[48\]](#) Parker označuje protestantismus za hlavní zdroj, který vedl k vnímání práce jako podstaty a klíčového elementu života, nastolení kultu práce a opovržení zahálkou a potěšením.[\[49\]](#)

Osvícenství a nástup průmyslové revoluce

Osvícenství se snaží zbavit církev politické moci a odloučit církev od státu. Důraz klade na růst vzdělanosti, právo na osobní svobodu člověka, svobodné jednání a myšlení. Často citovaný je výrok Denise Diderota, že volný čas tvoří nejdůležitější část našeho života.

S nástupem průmyslové revoluce je pak spojován vznik volného času v jeho moderní podobě.[\[50\]](#) který má ve srovnání s předchozím obdobím tři hlavní odlišnosti: je individualizovaný, všeobecný a je postaven do protikladu k pracovní době.[\[51\]](#) I když v 19. století náboženský základ ustupuje, protestantská pracovní etika, jak upozorňuje Max Weber, se stává duchem kapitalismu.[\[52\]](#) Práce kromě toho, že získává respekt, umožňuje sociální vzestup a část dělnické třídy se stává střední třídou.[\[53\]](#) Spolu s významnými společenskými změnami dochází zhruba v druhé polovině 19. století k rozvoji spolkové činnosti, která má často osvětový charakter, má členy spolků vzdělat, rozvinout jejich znalosti, schopnosti či dovednosti.

V samém závěru 19. století také poprvé vychází Veblenova kniha *Teorie zahálčivé třídy* (*Theory of Leisure class*), ve které Veblen spojuje volný čas s okázalou spotřebou a poukazuje na vztah volného času a sociálního statusu a upozorňuje, že určité volnočasové aktivity nebo životní styl mohou mít symbolickou hodnotu.[\[54\]](#)

Práce v továrnách v éře taylorismu a fordismu je vnímána jako jednotvárná, nudná, monotónní, lidé mají k práci instrumentální postoj, práce slouží k tomu, aby si člověk vydělal peníze, které může utratit za věci, které ho skutečně těší. Za volný čas je pak označován mimopracovní čas, ve kterém člověk může dělat, co si přeje a vyjádřit své skutečné já.[\[55\]](#) Nicméně volný čas, spojovaný s ušlechtilými aktivitami, které by sloužily k rozvinutí osobnosti nebo pozvednutí ducha, či zaslouženým odpočinkem po práci, začíná být spojován také s konzumní kulturou.

V souvislosti se zkracováním pracovní doby je poukazováno na to, aby byl volný čas smysluplně využit a předcházelo se patologickým jevům, například alkoholismu. Rojek zmiňuje, že například

Ford dokonce zaměstnával vlastní sociální pracovníky, kteří měli monitorovat chování jeho pracovníků v době jejich volna.[56]

Na to, že může být problém, když dotyčný neví „co s volným časem“, upozorňoval mimo jiné také Masaryk v souvislosti s bojem za osmihodinovou pracovní dobu na začátku 20. století.

„Čím kratší práce denně, tím větší prázdeň; a pak nastává problém, ne jak nejvíce pracovat, ale jak nejlépe využít prázdně. A to je vlastně hlavní problém. Jak pracovat, to více méně každý poměrně snadno zodpoví; ale co má dělat, když nepracuje? Jak nakládat s prázdným časem? Všecko zlo společenské pochodí právě z prázdně, tj. z neumění s prázdní zacházet, a proto má otázka zkrácení doby ohromnou důležitost sociální. Jistě my také se budeme tázat, jak je postaráno o to, aby člověk mohl prázdně své využít? Co se týká nejen dělnictva, nýbrž i jiných vrstev, víme přece, jak u nás s nedělí se nakládá. Většina lidí neví, co má v neděli dělat, jak má volný čas, jak se říká, zabít. Tedy problém osmihodinové pracovní doby práce je nesmírně důležitým problémem mravním a sociálním.“[57]

Společnost volného času nebo společnost post-práce

Ve 2. polovině 20. století dochází zejména u generací narozených po 2. světové válce v souvislosti s hospodářskou prosperitou ke změnám v hodnotových preferencích. Inglehart začal v sedmdesátých letech sledovat přesun od materialistických k postmaterialistickým hodnotám.[58] Proměňuje se rovněž nahlížení na význam a důležitost volného času a práce. Pokud jde o práci, Inglehart v této souvislosti zmiňuje zejména posun v motivaci lidí, to, proč pracují, a charakterizuje ho jako posun od maximalizace výdělku a jistoty zaměstnání k vzrůstajícímu zájmu o zajímavou a smysluplnou práci, který je doprovázen důrazem na kolegiálnější a participativní manažerské styly.[59]

Po druhé světové válce se v souvislosti s technickým rozvojem, který umožnil zkracování pracovní doby, objevují také koncepty a teorie společnosti volného času.[60] které předpovídají optimistickou budoucnost spojenou s dalším významným zkracováním pracovní doby, ke kterému ale nakonec nedošlo. Také v tehdejší Československu se na konci šedesátých let objevuje práce, podle jejíž autorky Milady Švigové[61] tehdejší československá mládež vzhledem k množství volného času, který měla k dispozici, již v éře volného času žila. Jak Švigová píše, „(v)ěk strojů a práce je překonáván, přesněji bude překonáván věkem vědy a volného času.... Vstupujeme do věku vědy a volného času!“[62]

Nicméně teorie přítomnosti nebo blízké budoucnosti společnosti volného času nebyla v šedesátých a sedmdesátých letech zdaleka tak rozšířená, jak se obecně soudí.[63] Řada autorů navíc poukazuje na to, že zkracování pracovní doby, zejména pokud je vyvoláno nedostatkem placené práce, může vést i k negativním změnám ve společnosti[64] nebo že v případné společnosti volného času nemusí být nezbytně volný čas spojován pouze s pozitivními přínosy, ale může být také nemorální[65]. Tyto úvahy byly podpořeny i ekonomickou krizí, ke které došlo v osmdesátých letech dvacátého století a které byly spojeny s vysokým nárůstem nezaměstnanosti.

Veal zmiňuje, že někteří autoři docházejí k závěru, že bude nezbytné změnit postoj k práci a volnému času a tradiční „pracovní etiku“ nahradit něčím jiným. Mezi příklady, které Veal uvádí, autoři nejčastěji navrhnou, že pracovní etika by tak měla být nahrazena volnočasovou etikou[66] a dále pak „etikou užitečnosti“[67], životní etikou[68], přispívající etikou[69], etikou dostatečných zdrojů [70] nebo etikou spolupráce, sebeurčení a kreativity[71].

Opakující se ekonomické krize a měnící se charakter práce vedou některé autory k úvahám, že budoucností je společnost, ve které práce významně změní svojí podobu, Stanley Aronowitz and William DiFazio[72] píšou o budoucnosti bez práce (*Jobless Future*), Jeremy Rifkin[73] o konci práce (*The End of Work*) nebo Finn Bowring[74] o společnosti post-práce (*post-work society*).

Ulrich Beck, který ve své knize *The Brave and New World of Work* představuje možné scénáře vývoje společnosti do budoucna, mluví mimo jiné také o brazilianizaci západu, tedy o rozšíření dočasného, nejistého zaměstnání, a předpovídá konec společnosti práce. Nicméně Beck odmítá tezi o společnosti volného času a budoucnost spojuje s multiaktivní společností občanské práce (*multi-active society of civil labour*).^[75]

Na to, že v dlouhodobé perspektivě bude placené práce méně, nebude jí zřejmě dost pro všechny a může přestat být hlavní pracovní činností, upozorňuje i Strategický rámec Česká republika 2030,^[76] který rovněž zdůrazňuje, že je třeba rozšířit naše chápání práce z úzkého vymezení placené práce také o činnosti, které jsou pro společnost prospěšné a často dosud nejsou ohodnoceny, jako je např. péče o závislou osobu, péče o životní prostředí, některé formy občanské angažovanosti apod.

Závěr

V současné době jsou jak práce, tak volný čas vnímány jako důležité složky života, což mimo jiné dokládají výsledky výzkumů hodnot.^[77] V průběhu lidských dějin se měnil pohled jak na pozici a roli volného času ve společnosti, tak i na činnosti, které se v jeho rámci odehrávají. Například pasivní odpočinek byl pro jedny nepřijatelnou či odsouzeníhodnou zahálkou, pro jiné nezbytnou regenerací pracovní síly pro nový pracovní den nebo zaslouženou odměnou po náročné práci, pro další svobodně zvoleným legitimním způsobem trávení volného času. Volný čas je nyní spojován jak s oddechem a zábavou, tak i s činnostmi rozvíjejícími schopnosti a dovednosti i samotnou osobnost člověka. Stále častěji se poukazuje také na rostoucí význam volného času při vytváření identit.^[78] Navíc je vyhrazen aktivitám, které si člověk volí relativně svobodně a které nemusejí mít žádný jiný význam, než že člověku přináší pocit uspokojení a naplnění a jsou tedy konány pro ně samé. Nicméně jako připomíná například Rojek, tato svobodná volba je ovlivněna nerovnoměrnou distribucí ekonomických, kulturních, sociálních a politických zdrojů, pozicí jedince ve společenské struktuře a jeho vztahem vůči těmto zdrojům^[79]. Pokud jde o práci, pohled na ni se také proměňoval. Práce v současnosti není vnímána jen jako placené zaměstnání pro zaopatření obživy, ale také jako činnost, která může člověku přinášet možnost sebe rozvoje, seberealizace a naplnění. Vedle placené práce je pozornost věnována také práci neplacené. Jak práce, tak volný čas nabízejí člověku možnost využít své schopnosti i něčeho dosáhnout. Otázka významu práce a volného času a jejich postavení v životě člověka se dostává do popředí zejména v rámci diskusí o hledání rovnováhy mezi jednotlivými složkami života člověka – pracovní a soukromé. Tyto diskuse se zaměřují především na sladění práce a rodinného života, volný čas je v tomto kontextu vnímán jako důležitá složka soukromé nebo osobní sféry člověka. Roli práce a volného času je rovněž věnována pozornost v rámci problematiky *well-being* a kvality života^[80].

Literatura

Aristotelés: *Etika Nikomachova*. Praha: Petr Rezek 1996.

Aristotelés: *Politika*. Praha: Petr Rezek 1998.

Aronowitz S. – DiFazio, W.: *Jobless Future: Sci-tech and the dogma of work*. Minneapolis: University of Minnesota Press 1994.

Arendtová H.: *Vita activa, neboli, O činném životě*. Praha: OIKOYMENH 2007.

Beck U.: *The Brave and New World of Work*. Cambridge: Polity Press 2000.

Best, S.: *Leisure studies : themes and perspectives*. Los Angeles; London: SAGE Publications 2010.

Blackshaw, T.: *Re-imaging Leisure Studies*. London and New York: Routledge 2017.

Bouwer, J. – van Leeuwen, M.: *Philosophy of Leisure: Foundations of the Good Life*. London/New York: Routledge 2017.

Bowring, F.: Job Scarcity: the Perverted Form of the potential Blessing. In: *Sociology*, roč. 33, 1999, č. 1, s. 69-84.

Bhattacharya, K.: Non-Western Traditions: Leisure in India. In ROJEK, Ch. – SHAW, S. M. – Veal A. J. (eds.) *A Handbook of Leisure Studies*. Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan Ltd. 2006, s.

Campanella, T.: *Sluneční stát*. Praha: Rovnost 1951.

Dumazedier, J.: Volný čas. In: *Sociologický časopis*, roč. 2, 1966, č. 3, s. 443-447.

Eisen, G. The Concept of Time, Play, and Leisure in early protestant Religious Ethic. In: *Play & Culture*, roč. 4, 1991, č. 3, s. 223-236.

Fazik, A.: Fond volného času, jeho struktura a funkce. In: Fazik, A. - Štenberk, J. (eds.): *Aktuální problémy volného času a cestovního ruchu*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov ve spolupráci s katedrou společenských věd Vysoké školy obchodní v Praze 2013, s. 12-18.

Filipcová, B.: *Člověk, práce a volný čas*. Praha: Svoboda 1966.

Fox, K. M., Klaiber, E.: Listening for a Leisure Remix. *Leisure Sciences*, roč. 28, 2006, č. 5, s. 411-430.

Frysinger, V. J., Kelly, J. R.: *21st Century Leisure: Current Issues: 21st century leisure: current issues*. State College: Venture Publishing 2004.

Hallman, L., Ingelhart, R., Diez-Medrano, J., Luijckx, R., Moreno, A., Basanez, M.: *Changing Values and Beliefs in 85 Countries. Trends from Values Surveys 1981 to 2004*. Leiden: Koninklijke Brill 2008.

Hunnicutt, B. K.: The History of Western Leisure. In: Rojek, Ch. - Shaw, S. M. - Veal A. J. (eds.) *A Handbook of Leisure Studies*. Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan Ltd. 2006, s. 55 - 74.

Ibrahim, H.: Leisure and Islam. In: *Leisure Studies*, roč. 1, 1982, č. 2, s. 197-210.

Inglehart, R.: *Modernization and postmodernization : cultural, economic, and political change in 43 societies*. Princeton: Princeton University Press 1997.

Kraus, R.: *Recreation and Leisure in Modern Society*. Harper Collins Publishers 1990.

Kárníková, A. et al. *Strategický rámec Česká republika 2030*. Praha: Úřad vlády České republiky, Odbor pro udržitelný rozvoj. 2017. URL:

<https://www.vlada.cz/cz/ppov/udrzitelny-rozvoj/cr-2030/uvodni-stranka-144714/>

Masaryk, T. G.: Osm hodin práce: O boji hospodářském a sociálním. Praha: Čas 1905.

More, T.: *Utopie*. Praha: Mladá fronta 1978.

Pácl, P.: Čas volný. In: *Velký sociologický slovník I. A-O*. Praha: Karolinum 1996, s. 156-157.

Petrusek M., Balon, J.: *Společnost naší doby*. Praha: Academia 2011.

Parker, S. *The Future of Work and Leisure*. London: MacGibbon and Kee 1971.

Plútarchos. *Hostina sedmi mudrců*. Brno: Jan V. Pojer 1947.

Prudký, L. et al.: Inventura hodnot: výsledky sociologických výzkumů hodnot ve společnosti České republiky. Praha: Academia 2009.

Rabušic, L., Chromkova Manea, B. E.: *Hodnoty a postoje v České republice 1991-2017 (Pramenná publikace European Values Study)*. Brno: Masarykova univerzita 2018.

Rifkin, J.: *The end of work: the decline of the global labor force and the dawn of the post-market era*. New York: Tarcher 2004.

Rojek, Ch.: Leisure Theory: Retrospect and Prospect. *Loisir et société / Society and Leisure*, roč. 20, 1997, č. 2, s. 383-400.

Rojek, CH.: *The Labour of Leisure*. Los Angeles, London, New Delhi: Sage 2010.

Sager, A.: Philosophy of Leisure. In: Blackshaw, T. (ed.): *Handbook of Leisure*. London, New York: Routledge 2013. s. 5-14.

Spracklen, K.: *Constructing Leisure: Historical and Philosophical Debates*. Basingstoke, New York: Palgrave MacMillan 2011.

Strapcová K., Zeman, M.: *Ako verejnost hodnotí prácu a pracovný život - máj 2018*, Tlačová správa Sociologického ústavu SAV pri príležitosti Sviatku práce. 1. 5. 2018.

Sylvester, Ch. The Classical Idea of Leisure: Cultural Ideal or Class Prejudice?, *Leisure Sciences*, roč. 21, 1999, č. 1, s. 3-16.

Švigová, M. *Volný čas a my*. Praha: Svobodné slovo 1967.

Veal, A. J.: The leisure society I: Myths and misperceptions, 1960 - 1979. In: *World Leisure Journal*, roč. 53, 2011, č. 3, s. 206-227.

Veal, A. J.: The leisure society II: the era of critique, 1980 - 2011. In: *World Leisure Journal*, roč. 54, 2012, č. 2, s. 99- 140.

Veblen, T.: *Teorie zahálčivé třídy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) 1999.

Tižík, M.: Základné hodnoty a pocity v živote. In: Kusá, Z - Tižík, M.: *Výskum európskych hodnôt 1991 - 2008 slovenská a česká spoločnosť. Premenno-analytická publikácia*. Bratislava: Sociologický ústav Slovenskej akademie vied 2009, s. 13 - 22.

Zuzanek, J.: Work and leisure in Thomas More's Utopia. In: *Leisure Studies*, roč. 36, 2017, č. 3, 305-314.

P o z n á m k y

[1] Text článku vychází z dílčí kapitoly obhájené dizertační práce, která však byla značně rozšířena a dále rozpracována. Tento článek vznikl za podpory Programu podpory perspektivních lidských zdrojů - Mzdové podpory postdoktorandů na pracovištích AV ČR.

[2] O přístupu k volnému času v jiných kulturách viz např. Ibrahim, H.: Leisure and Islam. In: *Leisure Studies*, roč. 1, 1982, č. 2, s. 197-210. nebo Bhattacharya, K.: Non-Western Traditions: Leisure in India. In ROJEK, Ch. - SHAW, S. M. - Veal A. J. (eds.) *A Handbook of Leisure Studies*. Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan Ltd. 2006, s. 75 - 89.

[3] Parker, S. *The Future of Work and Leisure*. London: MacGibbon and Kee 1971.

[4] Filipcová upozorňuje na to, že tento termín bývá do češtiny někdy překládán také jako prázdeň. viz FILIPCOVÁ, B.: *Člověk, práce a volný čas*. Praha: Svoboda 1966, s. 28.

[5] srovnej např. FILIPCOVÁ, B.: *Člověk, práce a volný čas*. Praha: Svoboda 1966; FOX, K. M., KLAIBER, E.: Listening for a Leisure Remix. *Leisure Sciences*, roč. 28, 2006, č. 5, s. 411-430; FRYSINGER, V. J., KELLY, J. R.: *21st Century Leisure: Current Issues*. State College: Venture Publishing 2004; SAGER, A.: Philosophy of Leisure. In: BLACKSHOW, T. (ed.): *Handbook of Leisure*. London, New York: Routledge 2013. s. 5-14

[6] SAGER, A.: Philosophy of Leisure. In: BLACKSHOW, T. (ed.): *Handbook of Leisure*. London, New York: Routledge 2013. s. 5-14.

[7] Tamtéž.

[8] Tamtéž, s. 6.

[9] BOUWER, J. - van LEEUWEN, M.: *Philosophy of Leisure: Foundations of the Good Life*. London/New York: Routledge 2017.

[10] PLÚTARCHOS. *Hostina sedmi mudrců*. Brno: Jan V. Pojer 1947.

[11] Z Platónových děl je nejčastěji zmiňována *Ústava*, viz např. SAGER, A.: Philosophy of Leisure. In: BLACKSHOW, T. (ed.): *Handbook of Leisure*. London, New York: Routledge 2013. s. 5-14. nebo SYLVESTER, Ch. The Classical Idea of Leisure: Cultural Ideal or Class Prejudice?, *Leisure Sciences*, roč. 21, 1999, č. 1, s. 3-16.

[12] SYLVESTER, Ch. The Classical Idea of Leisure: Cultural Ideal or Class Prejudice?, *Leisure Sciences*, roč. 21, 1999, č. 1, s. 3-16.

[13] Tamtéž.

[14] KRAUS, R.: *Recreation and Leisure in Modern Society*. Harper Collins Publishers 1990.

[15] BOUWER, J. - van LEEUWEN, M.: *Philosophy of Leisure: Foundations of the Good Life*. London/New York: Routledge 2017.

[16] Tamtéž.

[17] KRAUS, R.: *Recreation and Leisure in Modern Society*. Harper Collins Publishers 1990

[18] ARENDTOVÁ H.: *Vita activa, neboli, O činném životě*. Praha: OIKOYMENH 2007.

[19] Arendtová rozlišuje mezi prací (labour), která slouží k zajištění obživy pro přežití, a zhotovováním nebo dílem (work), které je tvořivou činností, jejíž výsledek má delší trvání. viz ARENDTOVÁ H.: *Vita activa, neboli, O činném životě*. Praha: OIKOYMENH 2007.

[20] Tamtéž.

[21] PARKER, S. *The Future of Work and Leisure*. London: MacGibbon and Kee 1971.

[22] Tamtéž.

- [23] BOUWER, J. – van LEEUWEN, M.: *Philosophy of Leisure: Foundations of the Good Life*. London/New York: Routledge 2017
- [24] FAZIK, A.: Fond volného času, jeho struktura a funkce. In: FAZIK, A. – ŠTENBERK, J. (eds.): *Aktuální problémy volného času a cestovního ruchu*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov ve spolupráci s katedrou společenských věd Vysoké školy obchodní v Praze 2013, s. 12–18.
- [25] BOUWER, J. – van LEEUWEN, M.: *Philosophy of Leisure: Foundations of the Good Life*. London/New York: Routledge 2017, s. 18.
- [26] ARENDOVÁ H.: *Vita activa, neboli, O činném životě*. Praha: OIKOYMENH 2007, s. 406.
- [27] BOUWER, J. – van LEEUWEN, M.: *Philosophy of Leisure: Foundations of the Good Life*. London/New York: Routledge 2017.
- [28] Tamtéž. BOUWER a van LEEUWEN odkazují na HOLBA, A.: The Question of Philosophical Leisure: A Philosophy of Communication. In: HANY, M. R., KLINE, A. D. (eds.): *The Value of Time and Leisure in a World of Work*. Lanham, MD: Lexington Books 2007, s. 55-74.
- [29] BOUWER, J. – van LEEUWEN, M.: *Philosophy of Leisure: Foundations of the Good Life*. London/New York: Routledge 2017.
- [30] PETRUSEK M., BALON, J.: *Společnost naší doby*. Praha: Academia 2011, s. 77.
- [31] ARENDOVÁ H.: *Vita activa, neboli, O činném životě*. Praha: OIKOYMENH 2007, s. 405.
- [32] ŠVIGOVÁ, M. *Volný čas a my*. Praha: Svobodné slovo 1967.
- [33] Tamtéž, s. 25.
- [34] BOUWER, J. – van LEEUWEN, M.: *Philosophy of Leisure: Foundations of the Good Life*. London/New York: Routledge 2017. BOUWER a van LEEUWEN odkazují na RUSSELL, V. *Pastimes. The Context of Contemporary Leisure*. Champaign, IL: Sagamore Publishing 2009. a na TORKILDSEN G. *Leisure and Recreation Management*. London: Spon Press 2000.
- [35] BOUWER, J. – van LEEUWEN, M.: *Philosophy of Leisure: Foundations of the Good Life*. London/New York: Routledge 2017.
- [36] MORE, T.: *Utopie*. Praha: Mladá fronta 1978.
- [37] Tamtéž, s. 65.
- [38] Tamtéž, s. 65.
- [39] Tamtéž, s. 65.
- [40] Tamtéž, s. 68.
- [41] ZUZANEK, J.: Work and leisure in Thomas More's Utopia. In: *Leisure Studies*, roč. 36, 2017, č. 3, 305-314.
- [42] MORE, T.: *Utopie*. Praha: Mladá fronta 1978.
- [43] CAMPANELLA, T.: *Sluneční stát*. Praha: Rovnost 1951, s. 53.
- [44] PARKER, S. *The Future of Work and Leisure*. London: MacGibbon and Kee 1971., EISEN, G. The Concept of Time, Play, and Leisure in early protestant Religious Ethic. In: *Play & Culture*, roč. 4, 1991, č. 3, s. 223-236.
- [45] PARKER, S. *The Future of Work and Leisure*. London: MacGibbon and Kee 1971.
- [46] Tamtéž.
- [47] ARENDOVÁ H.: *Vita activa, neboli, O činném životě*. Praha: OIKOYMENH 2007, s. 357-358.
- [48] ARENDOVÁ H.: *Vita activa, neboli, O činném životě*. Praha: OIKOYMENH 2007.
- [49] PARKER, S. *The Future of Work and Leisure*. London: MacGibbon and Kee 1971.
- [50] Podle Dumazediera „Volný čas v moderním slova smyslu nejprve předpokládá práci.“ In: DUMAZEDIER, J.: Volný čas. In: *Sociologický časopis*, roč. 2, 1966, č. 3, s. 443-447, s. 444.
- [51] PÁCL, P.: Čas volný. In: *Velký sociologický slovník I. A-O*. Praha: Karolinum 1996, s. 156-157
- [52] Weber, M.: *Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, New York: Allen & Unwin 1930. podle HUNNICUTT, B. K.: The History of Western Leisure. In: ROJEK, Ch. – SHAW, S. M. – Veal A. J. (eds.) *A Handbook of Leisure Studies*. Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan Ltd. 2006, s. 55 – 74.
- [53] PETRUSEK M., BALON, J.: *Společnost naší doby*. Praha: Academia 2011.
- [54] VEBLEN, T.: *Teorie zahálčivé třídy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) 1999.

- [55] BEST, S.: *Leisure studies : themes and perspectives*. Los Angeles; London: SAGE Publications 2010.
- [56] ROJEK, Ch.: *Leisure Theory: Retrospect and Prospect. Loisir et société / Society and Leisure*, roč. 20, 1997, č. 2, s. 383-400.
- [57] MASARYK, T. G.: *Osm hodin práce: O boji hospodářském a sociálním*. Praha: Čas 1905, s. 16-17.
- [58] INGLEHART, R.: *Modernization and postmodernization : cultural, economic, and political chance in 43 societies*. Princeton: Princeton University Press 1997.
- [59] Tamtéž, s. 32.
- [60] Podrobněji viz VEAL, A. J.: The leisure society II: the era of critique, 1980 - 2011. In: *World Leisure Journal*, roč. 54, 2012, č. 2, s. 99- 140.
- [61] ŠVIGOVÁ, M.: *Volný čas a my*. Praha: Svobodné slovo 1967. Na rozdíl od Švigové však její současníci v tehdejší Československu teorie o společnosti volného času spíše odmítali. Ve většině tehdejších prací je na vztah práce a volného času nahlíženo jako na vztah, v němž dochází k strukturálním změnám na obou stranách a rétorikou tehdejší doby „antagonismus“ mezi prací a volným časem, který je považován za typický pro tehdejší společnost, má být překonán, přičemž výsledkem tohoto procesu má být všestranný rozvoj lidské osobnosti. Volný čas je mezi jiným i časem pro „vyšší činnosti“, které změni člověka v novou bytost, tento jedinec jako nový subjekt vstoupí do pracovního procesu a odcizená práce změni svou podstatu.
- [62] Tamtéž, s. 18.
- [63] viz VEAL, A. J.: The leisure society II: the era of critique, 1980 - 2011. In: *World Leisure Journal*, roč. 54, 2012, č. 2, s. 99- 140.
- [64] Podrobněji viz VEAL, A. J.: The leisure society II: the era of critique, 1980 - 2011. In: *World Leisure Journal*, roč. 54, 2012, č. 2, s. 99- 140.
- [65] SPRACKLEN, K.: *Constructing Leisure: Historical and Philosophical Debates*. Basingstoke, New York: Palgrave MacMillan 2011.
- [66] podle VEAL, A. J.: The leisure society II: the era of critique, 1980 - 2011. In: *World Leisure Journal*, roč. 54, 2012, č. 2, s. 99- 140. Veal zde odkazuje na následující práce: GAPPERT, G.: *Post-affluent America: The social economy of the future*. New York: New Viewpoints 1979; NEULINGER, J.: *To leisure - an introduction*. Boston: Allyn and Bacon 1981; MOBLEY, T.: Leisure 2000 and professional issues. In: GILLEPIE, G.A. (ed.): *Leisure 2000 Scenarios for the future*. Columbia, MO: Department of Recreation and Park Administration, University of Missouri 1983, s. 62-77; a MARTIN, W. H., MASON, S.: The development of a leisure ethic: Some practical issues for future. In PARKER, S. VEAL, A. J.: *Work, non-work and leisure*, LSA Conference Papers 25. Eastbourne: Leisure Studies Association 1984, s. 94-117.
- [67] Tamtéž. Veal odkazuje na: JENKINS, C., SHERMAN, B.: *The Leisure shock*. London: Eyre Methuen 1981.
- [68] Tamtéž. Veal odkazuje na: CLEMITSON, I., RODGERS, G.: *A life to life: Beyond full employment*. London: Junction Books.
- [69] Tamtéž. Veal odkazuje na: CLARKE, R. *Work in crisis*. Edinburgh: Sant Andrew Press 1982.
- [70] Tamtéž. Veal odkazuje na: PYM, D.: Toward the dual economy and emancipation from employment. *Futures*, roč. 12, 1980, č. 3, s. 223-237.
- [71] Tamtéž. Veal odkazuje na GORZ, A.: *Paths to paradise: On the Liberation from Work*. London: Pluto 1985.
- [72] ARONOWITZ S. - DIFAZIO, W.: *Jobless Future: Sci-tech and the dogma of work*. Mineapolis: University of Minnesota Press 1994.
- [73] RIFKIN, J.: *The end of work: the decline of the global labor force and the dawn of the post-market era*. New York: Tarcher 2004.
- [74] BOWRING, F.: *Job Scarcity: the Perverted Form of the potential Blessing*. In: 3, 1999, č. 1, s. 69-84.
- [75] BECK U.: *The Brave and New World of Work*. Cambridge: Polity Press 2000.
- [76] KÁRNÍKOVÁ, A. et al. *Strategický rámec Česká republika 2030*. Praha: Úřad vlády České

republiky, Odbor pro udržitelný rozvoj 2017. URL:

<https://www.vlada.cz/cz/ppov/udrzitelny-rozvoj/cr-2030/uvodni-stranka-144714/>

[77] například PRUDKÝ, L. et al.: *Inventura hodnot: výsledky sociologických výzkumů hodnot ve společnosti České republiky*. Praha: Academia 2009; TIŽÍK, M.: *Základné hodnoty a pocity v živote*. IN KUSÁ, Z - TIŽÍK, M.: *Výskum európskych hodnôt 1991 - 2008 slovenská a česká spoločnosť. Premenno-analytická publikácia*. Bratislava: Sociologický ústav Slovenskej akademie vied 2009, s. 13 - 22; nebo HALLMAN, L., INGELHART, R., DIEZ-MEDRANO, J., LUIJKX, R., MORENO, A., BASANEZ, M.: *Changing Values and Beliefs in 85 Countries. Trends from Values Surveys 1981 to 2004*. Leiden: Koninklijke Brill 2008. Nejnovější výsledky z roku 2017 představují pro ČR RABUŠIC, L., CHROMKOVA MANEA, B. E.: *Hodnoty a postoje v České republice 1991-2017 (Pramenná publikace European Values Study)*. Brno: Masarykova univerzita 2018. a pro SR STRAPCOVÁ K., ZEMAN, M.: *Ako verejnost hodnotí prácu a pracovný život - máj 2018*, Tlačová správa Sociologického ústavu SAV pri príležitosti Sviatku práce. 1. 5. 2018.

[78] Srovnej např. ROJEK, CH.: *The Labour of Leisure*. Los Angeles, London, New Delhi: Sage 2010. nebo BLACKSHAW, T.: *Re-imaging Leisure Studies*. London and New York: Routledge 2017.

[79] ROJEK, CH.: *The Labour of Leisure*. Los Angeles, London, New Delhi: Sage 2010.

[80] například Bouwer, J. - van Leeuwen, M.: *Philosophy of Leisure: Foundations of the Good Life*. London/New York: Routledge 2017., články v monočísle časopisu *World Leisure Journal*, r. 58, 2016, č. 4 na téma: *The relationships between leisure and happiness* nebo články v monočísle časopisu *The Journal of Positive Psychology*, r. 13, 2018, č. 1 na téma *Leisure and positive psychology: Complementary science for health and well-being*.

Mgr. Věra Patočková, M. A., Ph.D.

Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

Jilská 1

110 00 Praha 1

E-mail: vera.patockova@soc.cas.cz